

MOVIUM FAKTA

3 • 2012

Foto: Mona Wembling.

PIONER I OFFENTLIG MILJÖ

Pioner är några av våra mest lättodlade och älskade perenner. De kräver liten omsorg och blir oftast bäst när de får stå bortglömda i godan ro. Att ge riktigt kloka råd om pionodling är därför svårt, men trots detta finns det några viktiga saker att tänka på när man planterar pion i offentlig miljö.

Av Eric Wahlsteen, Movium, och Kenneth Lorentzon, SLU Alnarp

Att använda pioner i offentlig miljö

I offentlig miljö kan man mycket väl låta pioner växa som de gör i naturen. Pioner är exempelvis fullt tänkbara att förvilda i extensivt skötta gräsytor som slås endast en eller ett par gånger om året. De kan också bli ett vackert inslag i naturlika planteringar.

I traditionella rabatter fyller pioner en viktig roll som långlivade stomväxter och solitärer. De blir med tiden platskrävande och bildar ofta stora, överdådigt blommande ruggar. I rabatter fyller pioner sin största roll under för- och högsommar när de är i full blom. Men bara därför ska man inte glömma det fantastiska utspringet om våren när de rödanlupna skotten håller bladen skyddande knäppta som händer i bön. Då samspelar skotten väl med många vårblomande perenner som lungört (*Pulmonaria* spp.), ormöga (*Omphalodes verna*) och senare vitsippor (*Anemone nemorosa*). Även om det ofta är bäst att välja låga och enkelblommande sorter som själva håller sig upprätta är det i den mer skötselintensiva rabatten som man har möjlighet att välja något högre och kanske fylldblommiga sorter. Med lite noggrannhet kan pionstöden döljas i rabattens övriga grönska och inte bli alltför iögonfallande.

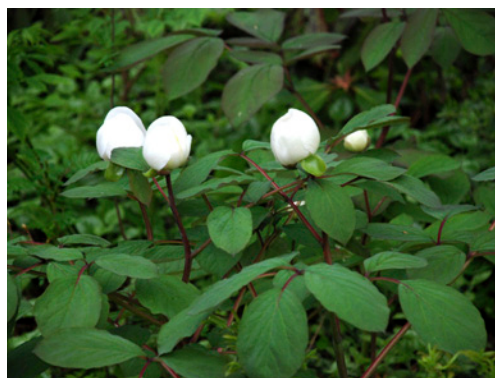
Mer progressiv användning av pioner är att efterlikna hur de växer i naturen. Pioner är fullt tänkbara att förvilda i extensivt skötta gräsytor som slås endast en eller ett par gånger om året. Sådana gräsytor eller ängar kan mycket väl kompletteras med flera olika typer av pioner. Pioner

Pioner och lupiner i en oväntad men vacker samplantering. Foto: Manfred Heyde.

har fördelen att vara så konkurrenskraftiga att de kan bli mycket långlivade även i gräsets kraftiga konkurrens. Att just pioner ofta är kvarstående vid gamla torp och på ödetomter är ett gott bevis på detta.

Idag är det inte praxis att komplettera skötselnedsatta gräsytor med blommande perenner. Kanske för att det ligger en motsats i att först minska skötseln för att sänka kostnaden och att sedan lägga pengar på att köpa in nya växter till samma yta. Emellertid är det ena en löpande skötselkostnad, medan det senare är en engångskostnad som skänker en skötselnedsatt gräsyta mycket stora prydnadsvärden. Goda kamrater till

Paeonia obovata 'Alba' – lackpion. Foto: Rolf Nilsson.

pioner i gräsytor är flera stormhattar (*Aconitum* spp.), plymspirea (*Aruncus dioicus*), mjölklocka (*Campanula lactiflora*), stäppljiljor (*Eremurus* spp.), flockel (*Eupatorium* spp.), klippstånds (*Ligularia dentata*), vippvallmo (*Macelaya cordata*), violruta (*Thalictrum delavayi*) och svart nysrot (*Veratrum nigrum*).

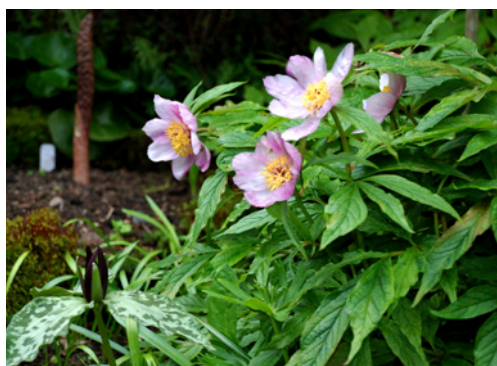
Idag hör inte heller lundar, woodlands och naturlika planteringar till de vanliga platserna att plantera pioner på. Men några arter och sorter är utmärkt lämpade för halvskugga och skulle som örtskikt försköna naturliga planteringar avsevärt. Urvalet blir betydligt mindre för dessa skuggiga lägen och det är mer avgörande vilka arter och sorter som väljs. Bland annat glanspion (*Paeonia mairei*), lackpion (*Paeonia obovata*) och rosenpion (*Paeonia veitchii*) är alla lämpade för lundens vandrande halvskugga och har där

förmågan att konkurrera i skuggan. Dessa pioner gör sig fint tillsammans med olika julrosor (*Hel-leborus x hybridus*), silverax (*Cimicifuga* spp.) samt ormbunkar som träjon (*Dryopteris filix-mas*) och skuggbräken (*Polystichum braunii*).

Naturliga ståndortskrav

En grundläggande kännedom om pionsläktets geografi och naturliga ståndortsförutsättningar kan hjälpa oss när vi väljer sorter och arter för offentlig miljö. Eftersom de naturliga arterna ger förutsättningen för ståndorterna diskuteras endast arterna här. Hybrider ärver i allmänhet föräldrarnas egenskaper och bildar kombinationer av detta arv, varför det är bra att känna till föräldrarna vid valet av namnsorter.

Endast enstaka arter från rena skogssystem förekommer regelbundet i handeln. Den kanske

Paeonia mairei – glanspion. Foto: Rolf Nilsson.

vanligaste är *Paeonia obovata* (lackpion) från Japans och Kinas djupa skogar. Andra skogsarter är *Paeonia mairei* (glanspion) och *Paeonia veitchii* (rosenpion) medan *Paeonia anomala* (sibirisk pion) hör till undantagen som uppträder såväl i djupa skogar som på alpina slätter.

Den helt klart övervägande delen av pionerna vi odlar härstammar från arter uppträdande på öppen mark. Det som enklast beskrivs i så allmänna ordalag kan i sin tur delas i två viktiga biotoper: stäpp och äng. Begreppen och deras betydelser ligger mycket nära och ofta snuddar dess innebörd vid varandra. I försiktiga ordalag skiljs begreppen åt. Stäppen är en mager torrmark ofta belägen mellan öken och rikare ängar och skogar. Den vegeteras av örter, företrädesvis gräs men även tvåhjärtbladiga perenner (som pion) och i vissa fall även ris och halvbuskar.

Stäppen är för torr för att vegeteras av träd och större buskar och är därför i successionen stabil.

Begreppet äng är än mer komplicerat eftersom det inte är en naturlig biotop utan en hävdad form av gräsmark. Äng kan ses som en hävd där platsens egenskap skulle tvingat den naturliga successionen att utvecklas till skog. Människan stoppar successionen genom betande boskap eller slätter för att hålla undan buskar och träd som med tiden skulle utvecklas till skog. Runt om i världen är ängen ofta kopplad till bergsområden.

Några arter som har koppling till alpina ängar är *Paeonia veitchii* (rosenpion) *Paeonia anomala* (sibirisk pion) *Paeonia officinalis* (bergpion) och *Paeonia wittmanniana* (sidenpion), emellertid förekommer alla dessa arter även i skogsmiljöer.

Med fallande höjd ersätts de fuktiga alpina ängarna av torrare marker. Här förekommer pioner på stäppartade ängsmarker, glest vegeterade sluttningar och i glesa skogar. Karaktärsarter för dessa platser kan vara *Paeonia tenuifolia* (dillpion) och *Paeonia lactiflora* (luktpion). Men vi finner även arter som både förekommer på stäppartade platser och i torra, glesa skogar. Här uppträder bland annat *Paeonia mlokosevitchii* (svavelpion) och *Paeonia mascula* (korallpion).

Etablering och skötsel

De flesta pioner utvecklas bäst på solöppna platser i väl-dränerad jord. Endast enstaka arter får bättre utveckling i vandrande skugga eller halvskugga. Flertalet sorter och arter kommer att få en tynande tillvaro i skugga, även om de inte dör direkt kommer de att försvagas genom åren för att till slut helt försvinna. De flesta sorter av vanlig *Paeonia lactiflora* (luktpion) kommer

Paeonia tenuifolia – dillpion. Foto: Eric Wahlsteen.

att överleva under lång tid i skugga men bli taniga och bilda få eller inga blommor. För en sådan planta är bästa lösningen att flytta den ut ur skuggan till ett soligt läge, där den med tiden kommer att återetablera sig. Med några medelhavsarter som undantag bör man även undvika att plantera pioner för torrt och varmt. Att placera pioner invid en vägg under ett takutsprång är därför sällan den bästa lösningen.

Dränering

En viktig sammanlänkande faktor för pionernas ståndort är markens dränering. Oavsett om pionen växer i djupa bergsskogar eller på öppna slätter uppträder de endast på platser där marken erbjuder tillräcklig dränering. Detta är därför den kanske viktigaste och mest avgörande faktorn när man väljer plats för pioner i offentlig miljö.

En plats med dålig dränering, där vatten blir stående eller man känner att jorden luktar illa av svavelväte, är sämsta tänkbara plats för pioner. Platser med god dränering kan vara sandiga jordar, sluttningar där vattnet snabbt rinner bort men även välarbetade lerjordar där kompost har blandats i jorden under lång tid.

Dela och flytta

Ett gammalt och ofta muntligt överfört råd om pioner är att de inte får flyttas. Sanningen bakom rådet är att pioner är långlivade växter som likt goda viner blir bättre med åren. Det är en latmansväxt som inte likt många andra perenner behöver delas regelbundet, utan utvecklas väl även som bortglömd. Pionen har stor konkurrensförmåga och kan därför länge bli kvarstående vid gamla ödetorp där gräs snabbt konkurrerar ut andra trädgårdsväxter. Men att pioner inte tål att flyttas är inte sant. Görs det vid rätt tid på året och utan att skada rotsystemet påverkas plantan ganska lite. Men om man väljer att dela plantan försvagas den ofta och blomningen kan försenas några år. Bästa tiden att flytta och dela pioner är under hösten när bladverket håller på att vissna ned, men rotsystemet fortfarande är aktivt.

Plantering

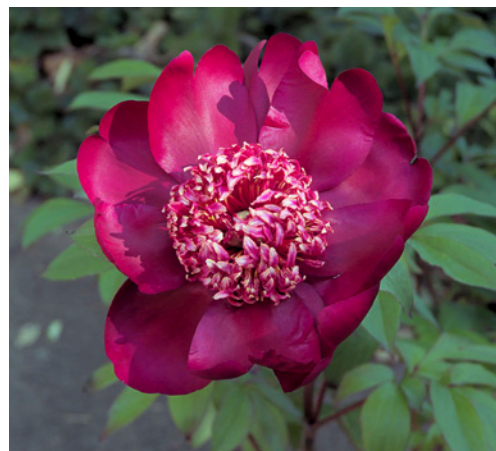
Att plantera pioner skiljer sig inte avsevärt från att plantera andra perenner. Jordförbättring med organiskt material är i de flesta fall att rekommendera, inte minst på tyngre lerjordar, men även på fattiga sandjordar. Organiskt material

kan läggas löst på ytan, så kallad mulchning. Den springande punkten vid plantering av pioner är planteringsdjupet. Pioner är mycket känsliga för djup plantering då rotsystemet lätt tar skada av fukten och kan ruttna. Det ideala planteringsdjupet är att rotsystemets knoppar (kronan) placeras endast någon centimeter under eller precis i markytan. Detta måste man även ta hänsyn till på hösten när man kompletterar sina rabatter med kompost, undvik för tjocka lager just över pionerna.

Eftersom pionens finrötter nybildas under senhösten är höstplantering alltid att föredra. Planteras pionen under vår och sommar är det viktigt att bevattningen sköts noggrant och regelbundet men inte så intensivt att rötterna riskerar att ruttna. Om plantering sker på hösten har vattningen bara funktionen att jorden ska sätta sig runt rötterna så kapillärsugning uppstår i jorden.

Efter plantering kan man uppleva att det inte händer så mycket. Första säsongen etablerar plantan rotsystemet genom att bilda nya sänkrötter och knoppar inför kommande år. Andra säsongen blommar ofta pionen med några blomstjälkar och rotsystemet fortsätter att växa till. Det är tredje året som är värt att vänta på när pionen plötsligt exploderar av liv. Den bildar då ett stort bladverk och överdådigt med blommor.

Efter omkring tio år kan man uppleva att plantan börjar gå tillbaka och blomma mindre. Då kan man prova att under några år regelbundet mulcha runt plantan. Hjälper inte detta kan man mycket väl föryngra pionen genom att dela den, gräva runt på platsen, jordförbättra och sätta tillbaka delningen.

P. lactiflora 'Nippon Beauty'. Foto: Eric Wahlsteen.

Blommorna

Pionens blomma är femtalig, med detta menas att olika delar av blomman uppträder i grupper om fem eller i multipler av fem. Arterna har från fem till tretton kronblad, fem stödblad och med enstaka undantag fem frökapslar. Vanligen har odlade pioner från 50 till 150 ståndare, men oftast är dessa omvandlade till kronbladslika staminoider. Dessa sorter kallar vi ofta fylldblommiga.

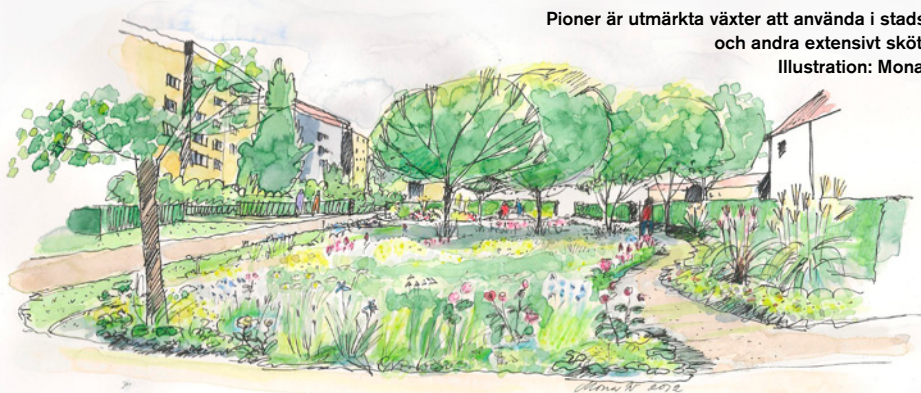
Pionernas blomform kan delas in i flera grupper. De enkelblommiga omfattar alla rena arter och en del hybrider. De har fem till tretton kronblad och fertila ståndare.

blommor och skiljer sig från de japanska endast genom de bredare skenståndarna som ger mer volym i mitten av blomman. Begreppet används allt mer sällan och anemon-blommiga pioner inkluderas oftast i de japanska.

Halvfyllda blommor har fem eller fler yttre kronblad runt ytterligare tre till fem rader av bredare blomblad. I mitten finns fullt utvecklade, fertila ståndare och pistiller. Halvfyllda blommor doftar oftast inte, men är i stället mycket attraktiva.

Fyllda blommor hör idag kanske till de vanligaste. De har ofta kvar fem till tio yttre kronblad men pistiller och ståndare är alla mer

Pioner är utmärkta växter att använda i stadsnära ängar och andra extensivt skötta gräsytor.
Illustration: Mona Wembling.

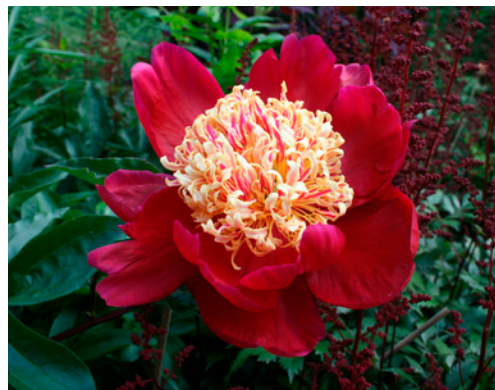
De japanskt blommande pionerna, ibland kallade kejsarpioner, har vanliga kronblad men flertalet av ståndarna är ombildade till smala kronbladslika staminoider. Eftersom skenståndarna är omvandlade ståndare är de ofta gula, en viss procent kan bli gulröda. De japanska pionerna kan sägas vara första stadiet till fullt fylldblommiga sorter. Japanska pioner är nästan alltid tvåfärgade där kronbladen är vita, rosa eller röda medan skenståndarna varierar i kontrasterande färger.

P. 'Felix Crousse'. Foto: Ulf Eliasson.

Anemon-blommiga har alla ståndare omvandlade till kronbladslika staminoider men har fem eller fler yttre kronblad och bredare staminoider. De flesta anemon-blommiga har tvåfärgade

eller mindre omvandlade till kronblad eller staminoider. Inom den fylldblommiga gruppen kan man finna begreppet bomb, något som hos vissa författare ställs som en helt egen grupp. Dessa blommor är extremt fyllda med en boll av upprätta, breda inre kronblad som ligger som på ett fat av stora yttre bakåtböjda kronblad. Nästan alla fylldblommiga pioner är i stort behov av uppbindning. De tunga blommorna blir ofta hängande och väta och vind gör ofta situationen värre.

P. lactiflora 'Sword Dance'. Foto: Eric Wahlsteen.

Val av pioner för offentlig miljö

Att välja sorter för användning i offentlig miljö handlar framför allt om att välja låga, stabila, gärna enkelblommade sorter som inte kräver stöd eller uppbinding. De ståndorter som framförallt behöver ägnas hänsyn är solöppna lägen och woodlandets vandrande halvskugga. I övrigt är pioner som vi sett långlivade och med väldigt likartade krav på skötsel och ståndort.

Vildarter

***Paeonia anomala* – sibirisk pion** medelhög art till omkring 50 cm som bäst utvecklas i soliga lägen där den blommar från maj till juni.

Paeonia anomala – sibirisk pion. Foto: Rolf Nilsson.

Blomman är enkel, rosa till djupröd med rynkade kronblad. Bladverket är dekorativt djupt flikat och skiftar om hösten till gulorange.

***Paeonia lactiflora* – luktpion** hög art till omkring 100 cm som gör sig bäst i full sol där den blommar från juni till juli. Den rena arten, som sällan uppträder i handeln, är enkelblommade i vitt eller rosa med djupskuret bladverk. Tre namnsorter introducerades till västvärlden under tidigt artonhundratalet, vilka har gett upphov till tusentals namnsorter, varav många hör till våra mest älskade pioner.

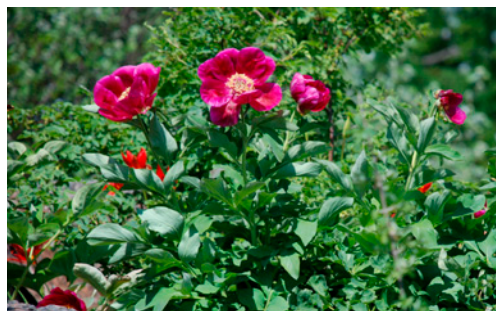
***Paeonia mairei* – glanspion** låg art till omkring 50 cm som blir bäst skyddad från hetta och stark sol, gärna i skydd av ett woodland eller annan halvskugga. Mycket tidig, nickande, enkelblommade i lilarosa eller rött. Mycket dekorativt höggglansigt bladverk som ofta har kopparynanser i utspringet.

***Paeonia mascula* – korallpion** medelhög art till omkring 75 cm som kan klara lätt skugga

men blir bäst i full sol. Blomman är enkel, ceriserosa till magenta, något nickande. Bladen är delade i något bredare småblad som ger den ett något kraftigare intryck.

Paeonia arietina (syn. *Paeonia mascula* ssp. *arietina*) medelhög till omkring 75 cm som utvecklas bäst i full sol. Blomman är enkel, från vit till rosa och ceriserosa till mörkröd och ganska upprätt. Bladverket är dekorativt flikat med ganska breda småblad.

***Paeonia mlokosewitschii* – svavelpion** en ytterst dekorativ medelhög till hög pion till omkring 50 cm som blir bäst i full sol men kan

Paeonia arietina. Foto: Rolf Nilsson.

tolerera lätt skugga. Blomman är enkel, upprätt och smörgul till gyllengul och mycket blomvillig. Utspringet är purpurrött och övergår snart till blågrönt. Småbladen är blåaktiga och breda och ger plantan ett kraftfullt intryck.

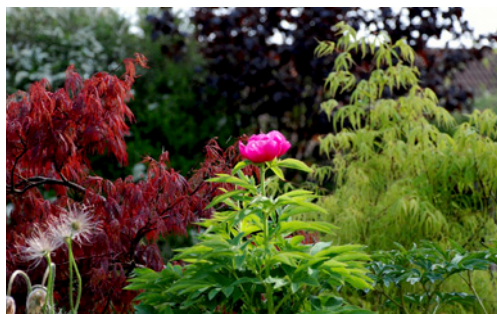
***Paeonia obovata* – lackpion** hög art till omkring 100 cm som utvecklas bäst i halvskugga eller i vandrande skugga. Planteras den i sol bör den skuggas åtminstone under dagens varmaste

Paeonia mlokosewitschii – svavelpion. Foto: Rolf Nilsson.

timmar. Blomman är rosa eller röd men vanligast är den vita som har namnet varietet alba. Bladen är stora och matta.

***Paeonia officinalis* – bergpion** medelhög art till omkring 70 cm som bäst utvecklas i full sol. Blomman är stor och upprätt, kraftfullt röd till ceriserosa och ibland vit. Bladverket har ganska

Paeonia officinalis – bergpion. Foto: Rolf Nilsson.

breda småblad. Bergpionen hör till våra äldsta pioner i odling och är avbildad i trädgårdar sedan tidigt 1400-tal. 'Rubra Plena', 'Alba Plena' och 'Rosea Plena' är alla gamla dubbelblommade kulturformer.

***Paeonia peregrina* – turkisk pion** en ganska lågväxande art till omkring 50 cm för solöppna lägen. Blomman blir stor och håller sig upprätt med tomatröda kronblad. Bladverket har ganska breda småblad. En bra sort är 'Otto Froebel' med korallröda blommor som har givit upphov till många nya hybrider.

***Paeonia tenuifolia* – dillpion** välkänd och snarast mytomspunnen låg till medelhög art för solöppna, varma lägen. Blomman är enkel oftast högröd och hos 'Plena' fylld, hos 'Alba' vit och 'Rosea' rosa. Bladverket är kanske det största prydnadsvärdet med djupt finflikade småblad likt en ormbunke. Vissnar ned tidigt och är nästan

Paeonia peregrina – turkisk pion. Foto: Rolf Nilsson.

att betrakta som en vårlök. Begränsad tillgång kan göra den dyr, men de så kallade herrgårdspionerna är utmärkta substitut.

***Paeonia veitchii* – rosenpion** underskön låg till medelhög art till omkring 60 cm för soliga till halvsuggiga lägen. Den enkla blomman bildas om två till fyra och är ljuvligt rosa till

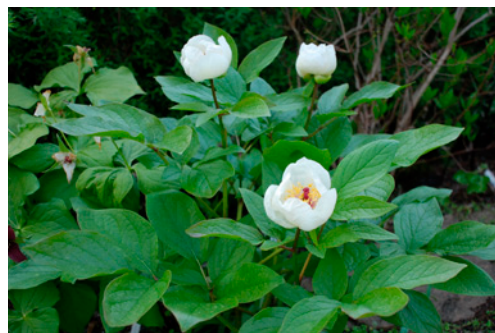

Paeonia 'Nympe'. Foto: Ulf Eliasson.

ceriserosa och hos varietet alba vit. Bladverket är vackert finflikat. Varietet woodwardii är betydligt lägre (30 cm) och vanligast i odling.

***Paeonia wittmanniana* – sidenpion** bildar en medelhög art till omkring 100 cm och med tiden ofta bredare än hög. Bäst utvecklas den i soliga lägen. Blomman är enkel, skålformad med blekgula till gräddvita kronblad. Bladverket är uppbyggt av breda, småblad som ger plantan ett kraftfullt intryck.

Herrgårdspioner (*P. × hybrida* och *P. × smouthii*) är hybrider med dillpion (*P. tenuifolia*) som ofta är mer lättodlade och kraftigväxande än den rena dillpionen. På så sätt bildar herrgårdspioner utmärkta ersättare för dillpionen och ofta till betydligt lägre pris. *Paeonia × smouthii* (vårpion) har oftast scharlakansröda blommor medan *Paeonia × hybrida* kan ha ännu mörkare blommor och mer finflikat bladverk.

Paeonia wittmanniana – sidenpion. Foto: Rolf Nilsson.

Namnsorter av främst luktpioner lämpade för offentlig miljö. Alla gör sig bäst i full sol.

Namn	Blomfärg	Ursprung	Höjd	Blomma
'Albaw Plena'	vit	officinalis	70 cm	fylld
'Alice Harding'	rosa+vit	lactiflora	100 cm	halvfylld
'Auguste Dessert'	rosa+vit	lactiflora	75 cm	halvfylld
'Bowl of Beauty'	rosa+vit	lactiflora	90 cm	japansk
'Buckeye Belle'	mörkröd	okänt	85 cm	halvfylld
'Claire de Lune'	gräddvit	okänt	80 cm	enkel
'Do Tell'	rosa	lactiflora	80 cm	japansk
'Duchesse de Nemours'	vit	lactiflora	80 cm	fylld
'Edulis Superba'	rosa+vit	lactiflora	95 cm	fylld
'Felix Crousse'	cerise	lactiflora	100 cm	fylld
'Festiva Maxima'	vit	lactiflora	100 cm	fylld
'Jan van Leuwen'	vit	lactiflora	90 cm	japansk
'Krinkled White'	vit	lactiflora	80 cm	enkel
'Le Cygne'	vit	lactiflora	70 cm	dubbel
'Mai Fleuri'	rosavit	okänt	70 cm	enkel
'Nippon Beauty'	röd	lactiflora	120 cm	enkel
'Nymphe'	rosa	lactiflora	65 cm	enkel
'Praire Moon'	gräddvit	okänt	80 cm	enkel
'Primvère'	gräddvit	lactiflora	90 cm	anemon
'Rosea'	rosa	officinalis	70 cm	fylld
'Rubra'	röd	officinalis	70 cm	fylld
'Sarah Bernardt'	rosa	lactiflora	95 cm	fylld
'Shirley Temple'	rosavit	lactiflora	80 cm	fylld
'Sword Dance'	röd	lactiflora	90 cm	japansk
'White Cap'	röd+vit	lactiflora	80 cm	japansk
'White Wings'	vit	lactiflora	80 cm	enkel
'Whitleyi Major'	vit	lactiflora	95 cm	enkel

Paeonia 'White Wings'. Foto: Ulf Eliasson.

Detta Movium Fakta är skrivet av Eric Wahlsten, landskapsingenjör, Movium, och Kenneth Lorentzon, forskare och dendrolog, Område Landskapsutveckling, SLU i Alnarp.

MOVIUM
SLU:S TANKESMEDJA FÖR HÅLLBAR STADSUTVECKLING

